

Gilles Deleuz'le Röportaj

Deleuze'le yapılan bu röportaj¹, felsefe öğrencilerinin ve akademisyenlerin bazı konularda düşünce ufuklarını genişletecek sorunları ele almaktadır. Bir felsefe sorusuyla günlük konuşmalardaki sorgulamalar arasındaki temel ayrımları ve genel olarak, sorgulama ile soru sorma arasındaki farklılıkları çok açık bir şekilde ortaya koyan Deleuze, “ders” ve dersin nasıl işlenmesi gerektiği konusunda da önemli açıklamalar yapmaktadır. Dersi, müziksel bir “harmonia” ve “oldukça geniş bir mekan zaman” olarak görmesini, ders anlatmayı bir yük, akademisyenliği de ticari bir meslek olarak görenlerin, özellikle dikkate alması gerekir. Röportajda ayrıca, Nietzsche'nin “Tanrı öldü” sözü ve Mallebranche'ın “kumarbaz argümanı” soru-problem çerçevesinde tartışılmakta ve “kavram” ve “algı” gibi temel felsefe kavramları araştırılmakta ve aralarındaki farklar ortaya konmaktadır.

Bu röportajın felsefe okurlarına yeni bakış açıları sağlaması dileğiyle...

Soru: Bugün 64 yaşındasın ve 40 yıla yakın bir süredir, önce lisede sonra üniversitede hocalık yaptın. Bu sene ders vermeyi bırakalı bir iki hafta oluyor. Öncelikle dersleri özlüyor musun? Çünkü dersleri tutkuyla yaptığını söylemiştin.

Yanıt: Hayır hiç özlemiyorum. Ders vermek benim hayatımdı; hayatımın önemli bir parçasıydı. Ders vermeyi çok severdim; ama emekliliğe ayrılma zamanı gelince mutlu oldum. Çünkü ders yapma isteğim azalmıştı. Ders verme sorusu gayet basit. Sanırım başka alanlarda da buna denk şeyler vardır. Ders çok hazırlanılan bir şeydir. Başka bir-çok etkinliğin de reçetesi budur. Beş on dakikalık bir ilham için çok, çok hazırlanmak gerekir. Ben bunu yaptım ve yapmayı da sevdim. Devam ettikçe daha cılız bir ilham için daha uzun süre hazırlanmam gerekti. Bu da hoşuma gitmedi. Dersleri seviyordum, ama onlara artık daha az ihtiyacım vardı. Şimdi geriye kalan şey yazmak. Bunun başka sorunları var. Ama dersleri çok sevdiğim halde pişman değilim.

Soru: Derslere çok hazırlanmak gerekir diyorsun. Ne kadar örneğin?

Yanıt: Ders yinelemelerdir. Kendi kendini tekrar eden bir şeydir. Tiyatroda, şarkıda olduğu gibi tekrarlama vardır. Eğer çok tekrarlanmadıysa, ilham hiç gelmez. Ders ilham almaz; eğer ilham alma yoksa hiçbir anlamı yok.

¹ Galatasaray Üniversitesi'nde Türkçe seslendirmesi yapılan bu röportaj Metin Becermen tarafından çözümlenerek metin haline getirilmiştir.

Soru: Sınıfta yalnızca tekrar mı ediyorsun?

Yanıt: Hayır. Her etkinliğin kendi ilhamı var. Anlatılanların kafaya girmesinin ve ilginç bulunmasının başka yolu yok. Eğer konuşan söylediklerini çok ilginç bulmuyorsa, anlatılan kendiliğinden ilginç ve cazip olmaz. Burada bir kendini beğenme değil mesele. Ele aldığın, sarıldığın konuyu ilginç ve cazip bulman gerekir. Bazen de kendini gerçekten kamçılaman gerekir. Ama konu ilginç olmadığından değil, ondan büyük bir hevesle bahsedecek bir düzeye yükselmek için. İşte yineleme bunu sağlar. Şüphesiz buna, daha az ihtiyaç duyuyordum. Ayrıca ders çok özel bir şeydir. Bir ders bir küp gibidir; bir mekan-zamandır. Bir derste çok şey olup biter. Konferansları daha az severim. Hiçbir zaman sevemedim. Konferans çok küçük bir mekan-zamandır. Ders, bir haftadan diğerine yayılan bir şeydir. Çok, çok özel bir mekan ve zamansallıktır. Bir devamı vardır. Eğer başarılı olunmamışsa geri dönülebilir. Ama daha önemlisi dersin bir iç gelişimi vardır. Ayrıca bir haftadan diğerine insanlar değişirler; izleyiciler şaşırtıcıdır.

Soru: Üniversitede derslere lisedekinden farklı hazırlanmak gerekir herhalde?

Yanıt: Hayır, benim için bu doğru değil. Ben dersleri hep aynı biçimde yaptım.

Soru: Lisedeki derslere de üniversitedeki dersler kadar yoğun bir biçimde mi hazırlanıyordun?

Yanıt: Elbette! Mutlak bir biçimde bahsettiğiniz şeye gebe kalmış olmanız, onu sevmeniz gerekir. Anlatmanın bir yolunu bulmalısınız.

Soru: Wincent'ta ders verdiğin yıllarda, deliler, uyuşturucu bağımlıları derslerine vahşi bir biçimde müdahale ediyorlar, sözünü kesiyorlardı. Sen hiçbir zaman bundan rahatsız olmuş gibi davranmadın. Bunlar senin dersinin ortasında olup bitiyordu ve ders etkisinden hiçbir şey kaybetmiyordu. Bu müdahalelerden hiçbiri senin için bir itiraz değeri taşııyordu. Derslerde hakimiyetinden bir şey kaybetmiyordun.

Yanıt: Evet, evet ama belki de üniversite söz konusu olduğunda, hakimiyetten başka bir kelime kullanmak daha doğru olur. Dersin iki değişik kavranışı olduğuna inanıyorum. İlk kavrayışa göre ders, izleyicilerin dolaysız tepkisini soru, müdahale ihtiyacı biçiminde çelmeyi hedefler. Bu yaygın bir anlayıştır. Bir de bunun tersine, hakimiyet anlayışı var. Bunda konuşan biri var ortada. Benim ikinci anlayışa istediğim yönü vermekten başka pek bir seçim hakkım yoktu. Sınırlarına vardırıldığında, neredeyse bir müziksel ders kavrayıştıydı bu. Bence, müzik iyi de olsa kötü de olsa kesilmez. Elbette çok kötüyse kesilir. Müzik kesilmez ama söz bal gibi de kesilir. Öyleyse dersin müziksel bir biçimde kavranışı ne demektir? Ben kendi kavrayışımın en iyisi olduğunu iddia etmeksizin, deneyimlerime dayanarak, iki şeye inanıyorum. Ben bir izleyici topluluğunu ya da kendi izleyicilerimi tanıdığım kadarıyla, şunu söyleyebilirim. İçlerinden birinin bir şeyleri anlamadığı durumlarla her zaman karşılaşılıyordum. Sonra da geciken etki diyebileceğim şey oluyordu. Bu da biraz müzikteki gibi bir durumdur. O zaman söylenen bir kelimeyi anlamıyorsun, üç dakika ya da on dakika sonra anlarsın. Aradaki zamanda olan bir şeydir bu. Bir dersin geciken etkileri öyle bir şey olabilir ki, bir kişi o an hiçbir şey anlamayabilir; ama on dakika sonra her şey açıktır. Geriye doğru işleyen bir etki söz konusudur. Ama eğer o kişi dersi bölmüşse, işte bana müdahaleler ve hatta sorulabilecek sorular bu yüzden aptalca gelirdi.

Soru: Peki bu müdahaleleri, beklenmedikleri için mi aptalca buluyordunuz?

Yanıt: Evet, bu var; bu ilk görünümü. İnsan anlamadığını, her şey olup bittikten sonra anlama imkanına sahip olabilir. En iyi öğrenciler, soruları gelecek hafta soranlardır. Bunu ben mi icat etmişim hatırlamıyorum ama, öğrencilerim zaman zaman bana birkaç kelime yazıp verirlerdi – şu noktaya geri dönmek gerekir diyerek. Onu çok severdim; bekliyorlardı. Zaman zaman geriye dönemiyordum ama aramızda böyle bir iletişim vardı. İkinci önemli nokta şu: Onlar iki buçuk saat süren derslerdi. Kimse kimseyi iki buçuk saat dinleyemez. Benim için ders, bütünselliğinde anlaşılması hedeflenen bir şey değildir. Ders, hareket halindeki bir şey, bir materyaldir ve müzikseldir. Herkes, her grup, son kertede her öğrenci ondan kendisine uygun şeyi alır. Günlük bir ders, kimseye uymayan bir derstir. Ama her şey, herhangi bir kimseye bütünüyle uyacak diye bir şey de ileri sürülemez. İnsanların beklemeleri gerekir. Dersin yarısı boyunca uyuyanlar da vardır elbette. Onları ilgilendiren anda gizemli bir biçimde uyanırlar. Onları ilgilendiren metni ve hatta konuyu, önceden bildirebilecek bir şey yoktur. Ders heyecanlardan başka bir şey değildir. Akıllılık kadar heyecandır. Heyecan yoksa hiçbir şey, hiçbir ilgi yoktur. Öyleyse her şeyi izlemek, dinlemek söz konusu değildir. Size kişisel olarak uyanı yakalamak için, onu beklemek gerekir. Bunun için çeşitlilik içeren bir izleyici topluluğu çok önemlidir. Çünkü onda sıçrayan, hareket eden ilgi merkezleri izlenebilir; ve bu muhteşem bir doku, bir kumaş oluşturur.

Soru: Sen bu konserle ilgili olarak pop felsefe, pop filozof deyimlerini icat ettin. Duruşun, Foucault'nunki gibi çok özeldi. Şapkan, tırnakların, sesin... Öğrencilerinin bu duruşu mitleştirdiklerinin farkında mıydın? Tıpkı Foucault'yu, Mile'in sesini mitleştirdikleri gibi. Böyle bir duruşun, özel bir sesin olduğunu biliyor muydun?

Yanıt: Evet, elbette. Daha önce konuştuğumuz gibi, felsefe kavramları ele alır ve onları bir harekete sokar. Derste kavramların vokallenmesi, tıpkı yazıda kavramların bir stiline bulunması gibi olağan bir şeydir. Filozoflar bir stil arayışı içinde olmadan, bir stil geliştirmeden yazan kimseler değildir. Sanatçılar gibidirler; sanatçıdırlar. Ders vokalleme gerektirir. Almanca **sprießen** kelimesine bakın. Bunun üstüne mitleştirmeler olmuştur. Şapka, tırnaklar vb. Ama hep böyledir bu – ilkokullarda bile. En önemlisi, ses ile kavram arasındaki ilişkidir.

Soru: Evet, ama senin şapkanın çok kesin bir duruşu vardı. Fiord'un kullandığı siyah fular gibi.

Yanıt: Bunun için takmıyordum, ama böyle bir etkisi oluyordusa ne iyi.

Soru: Profesör'ün rolünün bir parçasıydı bu da.

Yanıt: Profesör'ün rolünün bir parçası mıydı? Değildi. Profesör'ün rolünün bir parçası olan şeyler, önceden söylediğim gibi. Tekrar ve onda bulunan ilhamdır.

Soru: Felsefe sorular sormaya, problemler ortaya koymaya yarar. Sorular üretir. Amaç ne sorulara yanıt vermek ne de onlardan çıkmaktır. Öyleyse felsefe, senin için bir soru yaratmaktır. Ama bu söyleşide, burada sana soru sorulmuyor. Sorulan şeyler gerçekten soru değil. Bunlardan çıkmamız gerekir mi öyleyse? Medyada sorulan bir soruyla felsefi bir problem arasındaki fark nedir?

Yanıt: Bu zor. Bu zor, çünkü medyada ya da günlük konuşmalarda soru, problem yoktur. Nasılsın? diyorsam bir problem değildir bu. Saat kaç? diyorsam, bir problem değildir. Bunlar sorgulamalardır. Sıradan televizyon yayınlarının düzeyine baktığımızda, yine sorgulamalar vardır. Şunun hakkında ne düşünüyorsun? Bir problem değildir; bir sorgulamadır. Kanaatiniz nedir? Ben bunun için televizyonu pek ilginç bulmuyorum. İnsanların kanaatlerinden başka bir şey değil. Televizyona karşı canlı bir ilgi duymak zor zaten.

Tanrıya inanıyor musun? bir sorgulamadır. Ortada bir soru, bir problem yoktur. Eğer bir televizyon programında bir soru sorulsa, ortaya bir problem konsa, sınırlanamaz bir okyanus olur bu. Evet, bazen olmuyor değil. Ama sık olmuyor. Siyaset programları, benim gördüğüm kadarıyla, hiçbir problem içermiyor. Örneğin, Çin sorusu nasıl sorulur? Ama sorulmuyor böyle bir soru. Çin uzmanları getiriliyor. Onlar da, Çin üzerine hiçbir şey bilmeden de söylenebilecek şeyleri söylüyorlar. Bu durum yalnızca tek bir alan için geçerli değil elbette. Tanrı örneğine geri dönelim. Tanrı sorusu ya da problemi nedir? Tanrıya inanıyor musun? İnanmıyor musun? değildir elbette. Bu, çoğu kişiyi ilgilendirmez. Ne demektir Tanrı dediğinde söylenen? Şimdi soruları hayal ediyorum da, ölümünden sonra yargılanacak mıyım mı demektir? Bir problemi kurmakta ne gibi bir işe yarar bu? Tanrıyla yargı anı arasında bir ilişki kurulur. Tanrı bir yargıç mı? Bir sorudur bu. Pascal'den bahsedildiğini varsayalım. Hani ünlü bir metin vardır: Bahis. 'Tanrı var mı? yok mu?' bahse girilir. Ama, Pascal için, meselenin bu olmadığı hemen fark edilir. Neden? Çünkü başka bir soru sorulur. 'Tanrı var mı? yok mu?' sorusu da sonuç olarak çok ilginç bir soru değildir. Daha iyi varolma biçimi hangisidir? Tanrı'nın varolduğuna inanan kişinininki mi? Yoksa Tanrı'nın varolmadığına inanmayan kişinininki mi? Pascas'ın sorusu Tanrı'nın varolduğu ya da varolmadığıyla ilgili değildir kesinlikle. Tanrı'nın varolduğuna inanan kişinin varoluşu ve Tanrıya inanmayan kişinin varoluşuyla ilgilidir. Geliştirmiş olduğu dile getirilebilen kendisine ait sebepler yüzünden, Pascal, Tanrı'nın varolduğuna inananın varoluşunun, Tanrı'nın varolmadığına inananın varoluşundan daha iyi olduğunu düşünür. Pascal'ın meselesi budur. Burada bir soru, bir problem vardır. Ama, Tanrı sorusu değildir artık bu. Altta yatan bir sorular tarihi ve sorular birbirine dönüşür. Aynı biçimde, Nietzsche, 'Tanrı öldü' dediğinde, Tanrı yoktur demek değildir bu. Eğer Tanrı öldü demişsem, bu söz, Tanrı yoktur dediğimde ortaya çıkabilecek olan soruyla aynı olmayan hangi soruya götürür bizi? Nietzsche'nin Tanrı'nın ölmesiyle ilgilenmediği fark edilir hemen. Bu yoldan geçerek, başka bir soru sorulmaktadır aslında. Yani, eğer Tanrı ölmüşse, insanın da ölmüş olmaması için bir sebep yoktur. Öyleyse, insandan başka bir şey bulmak gerekir. Asıl ilgilendiği şey insandan başka bir şeyin gelecek olmasıdır. Sorular ve problemler meselesi işte budur. Bu soru sorma medyada ya da televizyonda da yapılabilir ama çok özel bir program tipi çıkar ortaya. Soruların ve problemlerin altta yatan bu tarihi. Ama, gündelik konuşmalarda ve medyada sorgulamalar düzeyinde kalınıyor. Gerçeğin Saati programı; örneğin bu da sorgulamalardan ibarettir. Avrupa'ya inanıyor musunuz? Tamam, ama bu Avrupa problemi mi? Avrupa problemi Çin problemi gibi bir şeydir. Hepsi Avrupa'yı hazırlamay, tek biçimli bir hale getirmeyi düşünüyorlar. Bununla ilgili olarak sorguluyorlar kendilerini. Oysa **Concorde Meydanı**'nda Hollanda'dan, Almanya'dan, her yerden gelmiş bir milyon tip bulunuyor. Ondan sonra uzmanları çağırıyorlar. Nasıl açıklıyorsunuz Concorde Meydanı'nda bu kadar Hollandalı olmasını? İşte şöyle, böyle vs. Soru sorul-

ması gereken anda, sorunun öteki tarafına geçmiş oluyorlar. Bütün bunlar biraz karışık sonuç olarak.

Soru: Hayır, hayır. Yıllarca bir günlük gazete okudunuz. Şimdi artık *Le Monde*'u her gün okumuyorsunuz. Medyanın ve basının düzeyinde bu soruların sorulmasına el vermeyen bir şey mi var?

Yanıt: Daha zamanım var; bilmiyorum.

Soru: Zevk meselesi mi?

Yanıt: Evet. Onlardan git gide daha az öğrendiğim hissine kapılıyorum. Ben hazırım. Bir şeyler öğrenmek isterim. Ama hiçbir şey bilmiyorlar. Gazeteler artık bize bir şey söylemiyorlar.

Soru: Peki, her gün televizyondaki haberleri izliyorsun. Hiç kaçırmadığın tek program bu. Her zaman medyanın unuttuğu bir soruyu formüle ediyor musun?

Yanıt: Bilemiyorum bunu.

Soru: Ama medyada soruların hiç sorulmadığı hissine sahipsiniz.

Yanıt: Son kertede sorulamayacağını düşünüyorum. Uzak tarihi ele alırsanız soru sorulmuyor. Yakın tarihte de sorulamıyor. Neden şimdi, neden burası; korunmuş diyor herkes. Hikayeler olmalı. Bir istihbarat şefini ele alın. O dönemde, savaş zamanında, kiliselere giden insanların, oradaki davranışları hakkında istihbarat sahibi olması gerekir. Herkesin olup bitenden haberi olur. Ama soru sormamak uygun düşer. Konisensus denen şey budur. Bir sorunun, bir problemin yerine, bir sorgulamanın geçirilmesini sağlayan bir uzlaşma, bir yakınlıktır. Nasılsın? Şu akım şöyle midir? vs. Herkes bu soruyu oluşturan, yapan şeyin bu olmadığını bilir.

Soru: Kuralların içinde barındırdıklarını göz önüne sermek yerine, sen, hep filozofların, film yönetmenlerinin, ressamların fikirlerine karşı tutku besledin. Kendinin ve başkalarının fikirlerini, yoruma ve açıklamaya tercih ettin. Neden senin için fikir her şeyin önüne geçiyor?

Yanıt: Evet, doğrudur. Kullandığım fikir terimi, Platon'un ideası değil. Benim kullandığım fikir terimi, yaratıcı tüm etkinlikleri kat ediyor. Yaratmak bir fikir sahibi olmaktır. Bütün hayatlarını tek bir fikir sahibi olmadan geçiren insanlar da vardır; ve bunda küçümsenecek bir şey yoktur. Tüm alanlarda mümkündür böyle bir şey. Fikir sahibi olmak az rastlanır bir olgudur. Her gün insanın başına gelmez. Bir ressamın, bir filozofun daha az fikri yoktur. Yalnızca aynı türden fikirler değildir bunlar. İnsanın farklı etkinlikleri üzerine düşünülmeğe, şu ya da bu durumda fikir kendisini nasıl sunuyor diye sormak gerekir. Felsefede, en azından, görülmüştür bu. Felsefe fikri kendini kavram biçiminde, kavram yaratma biçiminde gösteriyor. Kavramlar keşfedilmez, yaratılır. Bir resimde, bir müzik eserinde ne yaratıcılık varsa, bir felsefede de o kadar yaratıcılık vardır. Fikir sahibi olan başkaları da vardır. Örneğin, film yönetmeni. Ama tabii ki hayatlarında hiçbir fikir sahibi olmadan birçok film çekmiş yönetmen de vardır. Çok basit bir şey söylemek için, Minelli gibi bir sinemacıyı örnek olarak ele alacağım. Birisinin kendisine şunu sorduğunu düşüneneğim: İnsanların hayal kurması, düş görmesi nedir tam olarak? İnsanların düş gördüklerine şüphe yok. Çok konuşulan, bilinen bir şeydir bu.

Ama, Minelli çok garip bir soru soruyor. Başka birinin düşünce girmek ne anlama gelir? Komik, trajik, iğrenç olabilir. Genç bir kızın düşünce girmek ne anlama gelir? Bundan korkunç şeyler çıkabilir. Başka birinin düşünce alınmak, düşününün tutsağı olmak. Bazen Minelli bir düş atar ortaya. Ne demek savaş kabusunda olmak? Ve o, savaşı savaş gibi ele almıyor. Minelli olmazdı bu. Büyük bir kabus gibi tahayyül ediyor. En büyük kabus, bir kabusun içine girmek ve çıkamamak değil midir? Genç bir kızın düşünce girmek ne demektir? Bundan müzikal komediler çıkıyor. Örneğin, Fred Aster, Gene Kelly gibi galiba, tam olarak hatırlamıyorum. Kara bir kaplandan panterler kaçıyordu. Budur işte birinin düşünce girmek. Bu bir fikirdir, ama bir kavram değildir. Eğer Minelli kavramlarla uğraşsaydı felsefe yapardı. Ama sinema yapıyor. Aslında üç tür fikri, üç boyutu birbirinden ayırmak gerekir. Bu, benim gelecekteki çalışmam, yapmak istediğim şey. Bununla meşgul olmayı, bunu en açık şekilde görmeyi deneyeceğim. Kavramlar gerçekten felsefenin icadıdır. Bundan başka percept adını verebileceğimiz şeyler vardır. "Percept"ler sanatın alanına girer. Nedir "percept"ler? Sanırım, sanatçı "percept"ler yaratan kişidir. Neden "percept" gibi garip bir sözcük kullanılıyor da algı sözcüğü kullanılmıyor? Çünkü "percept"ler algılar değildirler. Bir edebiyatçı, bir yazar, bir romancı ne yapıyor? Bunları deneyimleyenden sonra hayatta kalan algı ve duyum biraradalıkları kurmak istiyor. "Percept" budur. "Percept", deneyimleyenden sonra kalan bir algı ve duyum biraradılığı, birliğidir. Tolstoy'un ya da Çehov'un yazdığı bazı sayfalar vardır. Steplerin sıcaklığını bir ressam gibi görsel, duyumsal, güstativ duyumları bir araya getirerek betimlerler. Bu bileşik duyumları, onları yaşayandan radikal bir biçimde bağımsızlaştırmayı deniyorlar. Tolstoy da atmosferleri betimler. Faulkner, muhteşem sayfalarında, aynı şeyi yapıyor. Çok büyük romancılar bunu yapabiliyorlar. Fransa'da pek tanınmayan, benim çok sevdiğim, çok büyük bir Amerikan romancısı Thomas Wolf, bunu hemen hemen dile getirmiştir. Bir kişi sabah dışarı çıkıyor, havanın tazelikliğini hissediyor, burnuna bir koku geliyor – örneğin, metronun kokusu -, bir kuş geçiyor gökyüzünden vs. Duyumların bileşimi var. Yaşayan kişi öldüğü zaman ya da başka bir şey yaptığı zaman bu duyumlar ne oluyor? Bu, bana sanatın sorusu gibi geliyor biraz. Sanat buna bir yanıt veriyor. Artık birisi tarafından deneyimlenmeyen bu duyumlar, bileşimine bir süre veya bir ebediyet verilen ya da romanın kişisi, yani kurgusal kişi tarafından yaşanmış gibi uyarlanan duyumlardır. Budur kurgusalı meydana getiren şey. Peki ressam ne yapıyor? Bundan başka bir şey yapmıyor bence. Ressam "percept"lere bir tutarlılık kazandırıyor. Algıdan "percept"leri çıkarıyor. Empresyonistlerin algıyı bütünüyle eğip bükükleri söylenebilir. Felsefi bir kavramı eğip bükmek insanı deli eder. Çünkü "percept" de sınırları eğip bükür. Empresyonistlerin "percept"leri vardır. Ve işte Sezan'ın güzel bir sözü: 'Empresyonizmi kalıcı kılacak bir şey gerek.' Yani onu yeterince bağımsız kılacak bir sebep yok. Ama empresyonizmi kalıcı kılmak için yeni bir yöntem gerek. Tablonun kalıcılığıyla ilgili bir şey söylemiyor. "Percept" in daha büyük bir bağımsızlık kazanması için yeni bir teknik bulmak lazımdır diyor. Bundan başka, her şey arasında bir bağ görevi gören üçüncü bir şey daha olduğuna inanıyorum. Buna da duygulanımlar demek gerekir. Duygulanımlar olmadan perceptler de yoktur. "Percept"leri, deneyimleyenden bağımsızlaşan algıların ve duyumların biraradılığı olarak tanımlamaya çalışalım. Buna göre, duygulanımlar buluşlardır. Bu duygulanımlardan geçen, onun güçlerini aşan buluşlardır. Budur bir duygulanım. Acaba müzik, duygulanım yaratan şeyler arasında en büyüğü değil midir? Bizi aşan bizden taşan güçlerin içine sürüklemeyi

mi bizi? Bu mümkün olabilir. Söylemek istediğim şey, bu üç tarzın birbirine bağlı olduğudur. Eğer felsefi bir kavram oluşturacaksan, vurguyu nereye koyacağınla ilgili sorular önem kazanır. Kavramın şeyleri gösterdiği doğrudur. Filozofları, gören kimseler olarak düşünmek gerekir. En azından benim sevdiğilerimi. Spinoza gösterir. Belki de en çok gören filozof odur. Nietzsche de şeyleri gösterir. Ayrıca bu filozoflar, eşsiz duygulanımların kaynağıdır. Bunların hepsinden söz etmek gerekir. Çünkü bunlar tek bir filmde birarada bulunmuşlardır. Bu felsefelerin bir müziği vardır. Müzik çok acayip şeyleri görmemizi sağlar. Bazen renkleri, müziğin dışında varolmayan renkleri gösterir – “percept”leri de. Bütün bunlar birbirine çok bağlıdır ve bunlar birbirinin içine akar ve doluşurlar. Felsefi kavramlar, görsel perceptler ve müziksel duygulanımlar; ve titreşimlerin olması şaşırtıcı değildir. Bunlar, bütünüyle farklı türden çalışmalardır. Ama durmadan birbirlerinin içine sızarlar.

Soru: Ressamların, sanatçıların, filozofların farklı fikirleri var. Algı fikirleri, duygulanım fikirleri, aklın fikirleri var. Ama, hayatta, içinde hiçbir fikir olmayan bir film görülebilir, bir kitap okunabilir. Bu seni sıkıyor mu? Bunu hiç ilginç bulmuyorsundur herhalde? Eğlenceli olabilecek bir şeyi seyretmek, kafa dağıtmak için bir şey okumak, eğer seyredilen, okunan şey içinde hiç fikir yoksa anlamsız mıdır?

Yanıt: Benim fikirden anladığım şeye bakıldığında, bunun nasıl mümkün olabileceğini göremiyorum. Örneğin, eğer bana içinde gerçek ineğe benzer bir inek olan, ama bir inek “percept”i olmayan bir tablo gösterirsen, bana içinde duygulanım olmayan bir müzik dinletirsen, bunun ne demek olduğunu, sonuç olarak bunun ne demeye geldiğini anlamam. Bir film gösterebilirsin, aptal bir felsefe kitabı gösterebilirsin; bundan sağlıklı bir zevk alınamıyorsa eğer, nasıl bir zevk alınabilir? - göremiyorum.

Soru: Aptal bir felsefe kitabı olmayabilir; bir mizah kitabı olabilir mesela.

Yanıt: Onda çok fikir de olabilir. Mizahtan ne anladığınıza bağlı. Beni Becket ve Kafka'dan daha çok güldüren kimse olmamıştır. Ben mizaha çok duyarlıyım aslında. Televizyondaki komediyi de pek sevmem ama. Bu alanda da büyük Amerikalı komedyenlerin fikirleri vardır.

Soru: Peki kafanda hiçbir fikir olmadan masaya oturduğun olmuyor mu?

Yanıt: Hayır, kafamda hiç fikir yoksa masaya oturmam. Aklıma, fikrin konuya uymaması, ayarında olmaması, kaçıp gitmesi, yerine bir boşluk kalması gibi şeyler geliyor. Bunları acıyla deneyimliyorum. Çünkü, fikirler yapılmış olarak varolmuyorlar. Onları yapmak gerek. Üzüntüyle ve umutsuzlukla geçen bazı anlar yok değil tabi.

Soru: Doldurulması gereken boşluklar yaratan fikir mi? Yoksa ifade mi?

Yanıt: Bunları birbirinden ayırt etmek imkansızdır. Acaba fikrim var da ifade etmeyi mi başaramıyorum? Yoksa fikrim yok mudur? Bana göre, eğer ifade etmeyi başaramıyorsa fikrim de yoktur. Ya da bir parçası eksiktir. Fikir blok halinde gelmez. Oradan buradan gelen şeyler vardır. Çeşitli ufuklarda yaşar. Eğer bir eksikliği varsa kullanılamaz.